

УДК 930.1:378.4(477.411):329.78-057.87(=162.1)"1861"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2024.159.8>

Антон СТОЛЯРОВ, асп.
ORCID ID: 0009-0000-3448-0135
e-mail: carpe_diem@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СТУДЕНТСЬКЕ ЗАВОРУШЕННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА 1861 РОКУ

Вступ. Розглянуто події напередодні польського Січневого повстання 1863–1864 рр. у Києві. Метою пропонованого дослідження є висвітлення перебігу студентських заворушень у Києві восени 1861 р., що стали передвісником майбутнього повстання. Проаналізувавши історіографічний стан дослідження цієї теми, зроблено висновок, що серед українських істориків ще не було створено праці, яка б достатньо охоплювала проблематику теми студентських протестів і ролі Університету св. Володимира в контексті повстання.

Методи. У дослідженні використано загальнонаукові та загальноісторичні методи, зокрема контент-аналіз, синтез, індукція та системний підхід. Для порівняння джерел застосовано компаративний метод, а історико-генетичний метод допоміг встановити логічний ланцюг подій. Також було використано історико-системний метод для врахування різних факторів і подій, що забезпечило об'єктивний аналіз.

Результати. У ході дослідження з'ясовано, що київські студенти польського походження були ключовими рушіями протестів проти імперської влади упродовж 1861 р. Протест виявлявся у носінні заборонених елементів одягу, а також в організації костельних маніфестацій. Це породжувало поступову напругу між учасниками протестних акцій та імперською владою, що вилилося у фізичні сутички й погром в Університеті св. Володимира в Києві.

Висновки. Студентські протести в київському Університеті св. Володимира 1861 р., організовані польською молоддю, відзначалися маніфестаціями проти російського імперського правління. Влада спочатку не вживала жорстких заходів, але згодом посилювала репресії, що призвело до радикалізації протестів і заворушень. Університетська адміністрація і частина студентів підтримали владу, щоб уникнути закриття закладу. Громадськість Києва мала різну реакцію: від підтримки протестів до обурення студентським заворушенням. Події того часу стали прологом до Січневого повстання за участі студентів Університету св. Володимира, унеможливаючи подальшу мирну боротьбу польської громадськості проти імперської влади.

Ключові слова: Університет св. Володимира, студентство, Російська імперія, польське повстання 1863–1864 рр., національні рухи, студентський рух.

Вступ. У 2024 р. минає 150-та річниця польського Січневого повстання 1863–1864 рр., події якого динамічно розгорталися і на Правобережжі сучасної України. Його підсумки багато в чому змінили суспільне обличчя цього регіону, до того ж його відголоски позначилися й на розвитку українського руху в Російській імперії середини XIX ст.

У нашому дослідженні розглянуто студентське заворушення в Університеті св. Володимира, що відбулося восени 1861 р. й було передвісником до майбутнього повстання.

Тривалий час події Січневого повстання й передумови до нього лишалися поза межами наукових інтересів вітчизняних істориків. Частково це можна пояснити тим, що ще сучасники тих подій витлумачували це повстання як чуже для національного українського руху, не вбачаючи в ньому жодних перспектив для розвитку української справи.

Чи не вперше польський рух 1850–1860 рр. став об'єктом історичних досліджень у середині минулого століття. Радянські історики до річниці Січневого повстання підготували серію збірників документів, як, наприклад, двотомну працю "Восстание 1863 года. Материалы и документы. Общественно-политическое движение на Украине в 1856–1864 гг." (Восстание 1863 года..., 1964). Крім того, вийшли також статті і монографії, присвячені цій події.

Одним з найпомітніших серед них є науковий доробок Г. Марахова, який приділяв достатньо уваги проблемі польського національного руху на Правобережжі напередодні та під час Січневого повстання. У праці "Польское восстание на Правобережной Украине" (Марахов, 1967) автор докладно розглядає, яким було місце цього регіону в підготовці та проведенні повстання. Учений зробив акцент і на тому, якою була роль Київського університету та його студентів у цих подіях. Однак учений більше уваги приділив цьому питанню в

монографії "Киевский университет в революционно-демократическом движении" (Марахов, 1984). У ній автор дослідив переддень Січневого повстання, зокрема в загальних рисах описав студентські заворушення за участі польської молоді в 1861 р.

Проте до висновків із цих праць, на нашу думку, потрібно ставитися з певною часткою критики. Це викликано тим, що в роботах простежується вплив радянських історіографічних догматів.

Ключовим, на нашу думку, є аналіз видатного знавця історіографії Л. Зашкільняка, у якому він надав характеристику стану дослідження польського Січневого повстання в українській історичній науці. Дослідник дійшов висновку, що польське повстання 1863–1864 рр. не належить до пріоритетних тем у сучасній історіографії й досі не було написано монографії, присвяченої важливим аспектам саме цієї події (Зашкільняк, 2013). Ми можемо констатувати, що такий стан справ щодо зазначеної теми залишається незмінним і дотепер.

Не оминали увагою студентські заворушення 1861 р. та Січневе повстання викладачі й науковці Київського університету ім. Т. Шевченка під час підготовки колективної монографії про історію цього навчального закладу в редакціях 2014 та 2019 рр. (Губерський та ін., 2014; 2019). Певна річ, що означені в нашій статті події не були основним предметом розгляду дослідниками, а тому студентські маніфестації та заворушення в 1861 р. згадані цілком побіжно.

Однією зі спроб комплексно осягнути феномен Січневого повстання для України було здійснено з написанням колективної монографії "Польське національне повстання 1863–1863 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів" (Кривошея, & Моравець, 2021). Як зазначають самі автори, у роботі здійснено спробу неупереджено проаналізувати це повстання, його хід і передумови через окремі розділи, написані різними істориками. Участь польського студентства та його акти непоко-

ри напередодні Січневого повстання, на жаль, не були серед пріоритетних завдань дослідження, тому це питання розглянуто лише епізодично.

Однією з найновіших і дотичних до об'єкта нашого дослідження є стаття В. Шандри та О. Карліної (Шандра, & Карліна, 2023), у якій дослідники здійснили ґрунтовне висвітлення підготовки та перебігу польських демонстрацій на Правобережжі України на період 1861–1862 рр., їхніх форм й ідеологічного підґрунтя, позицію українофільського руху щодо них тощо. У цій статті вчені неодноразово звертали увагу на участь київських студентів у маніфестаціях, у загальних рисах подали опис студентських протестів на осінь 1861 р. Важливим є і те, що авторки здійснили деконструкцію раніших висновків щодо подій того часу, які були зроблені радянською історіографією.

Тож, як бачимо, тема протестних подій у Києві восени 1861 р. залишається ще малодослідженою, а ще менше уваги науковців привернуло питання щодо місця Київського університету, його студентів, адміністрації та викладачів у зазначених подіях.

Мета дослідження – розкрити перебіг студентських заворушень у Києві, що відбулися восени 1861 р. **Завданнями** дослідження є: визначити підстави для протестних маніфестацій у Києві на 1861 р., їхній характер, роль викладачів і студентів у них; особливості реакційної політики імперської влади й адміністрації Київського університету на участь студентів у протестних акціях і заворушеннях; сфокусувати увагу на загальну атмосферу всередині університету та у місті Києві під впливом заворушень польських студентів; охарактеризувати значення згаданих подій у подальшому розгортанні Січневого повстання.

Методи

Задля досягнення поставленої мети і завдань у ході дослідження ми використовували як загальнонаукові, так і загальноісторичні методи. Під час дослідження було застосовано такі загальнонаукові методи, як метод контент-аналізу, синтезу, індукції, а також ми дотримувалися системного підходу. Задля повнішого розкриття джерел у дослідженні застосовано компаративний метод. Історико-генетичний метод використано для встановлення загального логічного ланцюга перебігу історичних подій у зазначений період. Історико-системний метод дав змогу врахувати різноманітні фактори та події задля найбільш об'єктивного та повного висвітлення результатів дослідження.

Результати

1861 рік став доволі насиченим на події часом для українських земель, що були під контролем Російської імперії. Уже на початку цього року вийшов довгоочікуваний маніфест про скасування кріпацтва. Тоді ж відбулися заворушення у Варшаві, що збурили польську громадськість міста Києва та здійснили, зокрема, вплив і на Університет св. Володимира.

Варто констатувати, що патріотичні маніфестації розпочалися у Варшаві ще в 1858 р. Присвяченими вони були переважно річницям російсько-польського протистояння (Шандра, & Карліна, 2023, с. 70). Водночас саме драматичні події на початку 1861 р. дали можливість розгорнутися маніфестаціям і за межами Царства Польського.

Як відомо, у лютому 1861 р. варшавські студенти здійснили протестні дії з вимогами проведення реформ і дотримання імперською владою базових прав. Це переросло у більш заворушення, що закінчилося збройним придушенням і вбивством деяких із демонстрантів.

Звістка про це хвилю прокотилася Російською імперією, досягнувши й Києва.

Одним із лідерів тих подій був архієпископ Антоній Мельхior Фіалковський, який активно підтримував польську громадськість у Варшаві й очолив похоронну процесію за убитими під час протестів. Як моральний авторитет навіть далеко за межами Варшави, він багато в чому впливав на польські маніфестації і на Правобережжі. У своїй "Молитві за свободу Польщі" Фіалковський зазначав: "Від сьогодні й на роки гербом нашим є терновий вінець. Такий самий, якими увінчані труни полеглих. Знайте, що та корона значить: терпіння, страждання, жертвовність, прощення, визволення" (Архієпископ Фіалковський..., 1861, арк. 1).

Окрім того, у "Зверненні до моїх сестер" Фіалковський наголошував, що "від моря до моря, від Дніпра до Одру" поляки мають носити жалобний одяг, аж доки у боротьбі не буде знову відновлено польську державність. "Сьогодні ми боремося молитвою та скорботою, яку силою не подолати", – підкреслював він (Архієпископ Фіалковський..., 1861, арк. 2).

Можна стверджувати, що його слова багато в чому стали певною програмою національної боротьби польського населення на 1861 р., що ґрунтувалася на мирних формах протесту проти імперського засилля. Уже доволі скоро після цього київські жінки польського походження зодягнулися в чорний одяг. І хоч студенти переважно не дотримувалися цієї жалоби в одязі, проте й вони були ревними до приписів Фіалковського: літургії з виконанням заборонених імперією гімнів стали їхньою формою протесту з весни по осінь того року.

Польська студентська спільнота університету виражала глибоку солідарність щодо тих подій, які відбувалися в Царстві Польському. За свідченнями професора В. Шульгіна, з травня 1861 р. й по осінь 1862 р. в будівлі закладу проходили благодійні концерти. На них збирали кошти на потребу постраждалих від дій російських військ у Варшаві, аж доки вчена рада врешті не заборонила їх (Шульгин, 1863, с. 189).

Протест проти імперських засад убачався не лише в жалобному жіночому одязі, а й у тому, що весна 1861 р. стала часом справжнього буму національних вбрань. В. Шульгін, який на той час був професором Київського університету, переповідає, що місто наповнилося різноманітними національними костюмами. На київських вулицях можна було зустріти людей, що були одягнені в польські, українські та російські традиційні елементи одягу (Шульгин, 1863, с. 187–188).

Такі зміни були відчутними і в університеті. За В. Авсеєнком, бум на костюми відбувся одночасно зі скасуванням обов'язкової уніформи серед студентів. "З'явилися водночас національні костюми, під якими розрізнити поляка від малороса було значно легше, ніж під формальними сортуками, вид аудиторій та коридорів зовсім змінився" (Авсеєнко, 1994, с. 267).

Ми таку ситуацію можемо вважати закономірною. По-перше, до такого явища цілком могли підштовхнути події у Варшаві в лютому 1861 р. Розстріл мирної демонстрації, безсумнівно, збував польську громадськість. Не маючи можливості свого легального вираження протесту, вони демонстрували його через свій зовнішній вигляд. По-друге, таке вираження можна пояснити загальною суспільною атмосферою того періоду. Прихід до влади Олександра II, який на контрасті зі своїм реакціоністським батьком Миколою I та започаткуванням реформ отримував ореол прихильника "лібералізації" Російської імперії, уселяв відчуття певних змін.

Амністія учасників Листопадового повстання 1830 р., припинення конфіскації маєтностей, залучення місцевої шляхти до обговорення селянської реформи, відкриття медико-хірургічної академії в Царстві Польському та дозвіл на факультативне викладання польською мовою в Київському університеті розцінювалося польською громадськістю як потенційна можливість розпочати боротьбу за відновлення державності (Шандра, & Карліна, 2023, с. 70).

Цілком зрозумілим для влади був характер такої "моди". Уже через деякий час Київський поліцейський суд упродовж 1861–1868 рр. відкрив приблизно 100 справ щодо носіння національних костюмів, які влада маркувала як "заборонений одяг" (Київський поліцейський суд..., 1861–1868).

Присутність на вулицях Києва українського національного костюма, імовірно, було похідним явищем. На той час уже сформувалася Київська громада та стала доволі помітним осередком у суспільному житті міста – українофільський рух набирив своєї сили. Певна річ, що хлопомани та громадівці й до цього вирізнялися з-поміж інших суспільних груп одягом простолюдю, однак саме весною 1861 р. вони стали дійсно помітними на міських вулицях. На нашу думку, це можна пояснити тим, що існувала потреба ідентифікації та вирізнення своєї позиції в умовах дедалі більшого загострення відносин між польською громадою й імперською владою. Багато в чому українська громадськість у такий спосіб намагалася зайняти в цьому протиставленні нейтральну позицію, що відображалось й серед студентства.

Певна річ, що в університеті ці тенденції відчувалися не менш гостро й студенти вносили їх із собою в коридори. Володимир Юзефович у спогадах згадував, що студенти одягалися в сірі, чорні й коричневі свитки, маючи сталеві або срібні прикраси. Молодики оперізувалися широкими поясами з величезними пряжками, а на ноги одягали лаковані ботфорти (Юзефович, 1994, с. 36). Студентів-поляків можна було найперше помітити одягненими у венгерки та конфедератки, а при поясі вони могли мати костюшковки (Познанський, 1994, с. 22).

У підсумку, хоч завданням університету було згладжувати національні відмінності та перетворювати випускників у вірних підданих імперського престолу, але саме у його стінах на 1861 р. ці відмінності були особливо яскраво помітними. Водночас це також сприяло поглибленню розколу і так не єдиної студентської спільноти.

"Костюмований рух" став настільки жвавим, що новини про нього дійшли до Петербурга. Імператор Олександр II наказав довідатися: "Чи правда, що поляки і малороси носять національні костюми і в них приходять навіть на лекції?". З огляду на таке генерал-губернатор Васильчиков звернувся до адміністрації університету. Та, зі свого боку, видала студентам правила поведінки в навчальному закладі, зменшила відпустки та посилила нагляд над студентами (Марахов, 1984, с. 67).

Загострення "польського питання" в Києві було відчутним. Студенти не обмежувалися лише політичними маніфестаціями у храмах і на міських вулицях. Військовий М. Домонтович приїхав до міста та згадував, що він застав Київ таким, що "готувався до повстання". За його свідченнями, участь поляків-студентів не обмежувалася лишень демонстраціями та костюмами – вони відкрито навчалися військової справи. На вулицях Києва студенти демонстративно майже щоденно їздили вулицями міста в чимарках та зі зброєю за його межі, аби займатися стрільбищами за містом (Записки и заметки ген. М. Домонтовича, 1994, с. 33).

Загальне пожвавлення польського руху в Києві після варшавських подій не відбулося на порожньому місці й студенти Київського університету були в це залучені. Ще в 1850 р., наприклад, був утворений гурток "Друзі людства", який приділяв увагу соціально-економічним проблемам, виступав за масштабне селянське повстання й проіснував до розгрому в 1855 р. Не минуло багато часу, як у Києві постав новий таємний осередок – "Тройницький Союз", що існував упродовж 1857–1861 рр. Цій організації вдалося об'єднати довкола себе студентів, які виступали за соціальні зміни й відновлення Речі Посполитої в кордонах 1772 р. (Губерський та ін., 2014, с. 72). Отже, підґрунтя до політичного гуртування польського студентства у стінах Університету св. Володимира було більш ніж достатньо й події у Варшаві в лютому 1861 р. лише дали відповідний поштовх.

Водночас під впливом подій 1861 р. у Варшаві Київський університет почав відчутно порожніти. Про це свідчить статистика обліку студентів між 1860 та 1862 рр. – з 1049 студентів в університеті лишалося 835. Із них 171 людина мала римо-католицьке віросповідання, а тому цю кількість з певною обережністю, але ми можемо віднести до поляків (Самчук, 2023, с. 292, 300). У цьому ми можемо бачити ознаки того, що польська молодь Києва поступово дедалі більше втягувалася в антиімперську конспірацію на противагу продовженню навчання. Тому вже на 1863 р. колишніх студентів університету Св. Володимира можна буде побачити в розрізних польських загонах по всьому Правобережжю й поза його межами.

Події весни 1861 р. відчутно непокоїли генерал-губернатора Васильчикова. У березні він скаржився міністру народної освіти, що останнім часом серед студентів польського походження дедалі більше "стає помітним прояв їх національного духу, свавілля, неповага до влади й прагнення до відновлення Польщі" (Листування з Міністерством народної освіти про..., 1861, арк. 2 зв.).

Відповідно до цього, Васильчиков пропонував відчутно послабити польський елемент в університеті. Генерал-губернатор надав пропозицію обмежити прийом поляків, які походили з Правобережжя, а також зовсім не допускати до університету уродженців Царства Польського й інших губерній, переправляючи їх в інші університети. Васильчиков очікував, що місця студентів-поляків займе "елемент русский" і російські студенти (цілком імовірно, під цим генерал-губернатор мав на увазі як етнічних росіян, так й українців) зможуть поступово асимілювати польський елемент. "Лише при цих умовах можливо, на мою думку, зробити тутешній університет провідником у польське населення країни тих ідей і переконань, які потрібні для процвітання краю і яких бажає уряд", – підкреслював Васильчиков (Листування з Міністерством народної освіти про..., 1861, арк. 3).

З настанням літа протестні настрої у Києві дещо вщухли, що можна пов'язати найперше з настанням канікулярного періоду й того, що саме польське студентство дійсно було одним із рушіїв маніфестацій. Проте саме в цей період імперська влада почала активно реагувати на ці виступи, хоч це і відбулося з певним запізненням.

9 серпня 1861 р. сенат видав положення про запровадження поліцейських судів у західних губерніях. Його створення пояснювали тим, що "останні події у Царстві Польському знайшли відклик у деяких західних губерніях", а також що "у разі їхнього повторення та подальшої безкарності вони можуть призвести до бродіння умів

й порушувати громадський порядок" ("Об учреждении Полицейских судов в Западных губерниях", 1861, с. 414).

У положенні йшлося про заборону на спів гімнів і пісень, носіння розпізнавальних знаків, публічні збори коштів без погодження з поліцією, а також на образи посадових осіб. Документ не визначав градації відповідальності за цими категоріями порушень, однак, безсумнівно, прагнув відрадити від подібних виступів через прогресію в обсягах тюремного перебування та грошових стягнень:

- за першим порушенням: арешт від 3 днів до 2 тижнів із штрафом у 10–200 руб.;
- за другим порушенням: арешт до 3 тижнів із грошовим штрафом у 20–400 руб.;
- за третім порушенням: до місяця арешту та штрафом у 40–800 руб.

За наступні випадки покарання мало б так само зростати у відповідних пропорціях. Якщо ж особа була неплатоспроможною, то грошовий штраф стягували з її рухомої та нерухомої власності, або покарання замінювали ув'язненням (Об учреждении Полицейских судов в Западных губерниях, 1861, с. 415).

Київський генерал-губернатор Васильчиков, відповідно до цього указу, надіслав циркуляр до повітових предводителів дворянства. Посилаючись на вже згадане положення, він зазначав, що хоч на літній період маніфестації порідшали, але до нього все ж доходять свідчення про спів по католицьких костелах і носіння жалобного одягу. Генерал-губернатор підкреслював, що порушення "будуть переслідуватися з усією серйозністю", і прагнув донести це до маршалків польської шляхти ("Меры против манифестаций...", 1861, с. 419).

Варто додати, що до всього цього відчутно ситуації підіграло й упровадження міністром народної освіти Є. Путятіним нових студентських правил, що згодом отримали назву "путятінських". Основним завданням міністр уважав наведення суворого порядку та дисципліни поміж студентами та викладачами. Заборонами корпорації, студентські зібрання, наукові гуртки й об'єднання, було закрито студентські каси взаємодопомоги та студентські бібліотеки. Вхід до студентського корпусу здійснювали лише за студентськими квитками. За слухання лекцій необхідно було сплачувати 50 руб. Свідомство про бідність анулювали, а з ним були скасовані й усі пільги щодо сплати за навчання. Студента, який не склав один екзаме́н, відраховували з університету. Було посилено поліцейський нагляд. Факультети ізольовували один від одного й розділяли коридорами, що перебували під охороною (Бургаз, 2017, с. 90).

Початок нового навчального року поновив маніфестації в Києві. За свідченнями Б. Познанського, демонстративне носіння національного одягу тривало до кінця, однак саме уже на осінь 1861 р. в Києві знову з'явилися чемарки та конфедератки (Познанський, 1994, с. 22). Провідну роль у цьому відіграло саме студентство Київського університету.

Зі справ у Київському поліцейському суд та секретної частини архіву жандармерії можна побачити, що для польської громадськості панахиди в римокатолицьких костелах стали одним з осередків гуртування та протесту проти імперської влади. Особливо гучною стала справа щодо студентів Університету св. Володимира, які збиралися у вересні-жовтні в катедральному соборі Святого Олександра.

16 вересня 1861 р. в католицькому храмі відбулася панахида за Й. Лелевелем. Він був відомим польським

істориком, учасником Листопадового повстання, якому приписують створення лозунгу "За нашу і вашу свободу". Захід привернув увагу імперської влади, адже у процесії взяло участь до 1300 людей (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 3 зв.). Серед присутніх були як студенти Університету св. Володимира, так й учні 2-ої гімназії. Офіційно, за показами настоятеля храму, панахиди було замовлено для померлого дядька одного з вірян (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 3а). Насправді ж між присутніми, серед яких більшість були студенти, передавали молитву в пам'ять історика Лелевеля. Окрім молитви в пам'ять Лелевеля, у храмі також співали заборонені російською владою польські гімни, які були написані від руки й передавалися між присутніми під час співу.

Дослідник Г. Марахов наголошував, що в панахиді взяли участь польські, українські, російські студенти, військовослужбовці, а також викладачі університету (Марахов, 1984, с. 68). Багато в чому у своїй монографії автор намагався знайти підтримку польському національному рухові й серед українських і російських інтелектуальних кіл. Однак, на наше переконання, маніфестації від самих початків можна назвати абсолютно пропольською за своїм характером.

Найперше про це свідчить обрання саме римокатолицького храму для проведення зібрань, що задавало відповідний релігійно-культурний настрій до цієї події. Як показали, зокрема, і подальші події, учасники зібрань були доволі категоричні в питанні долучення православних, про що можна буде переконатися далі.

По-друге, етнічний склад заарештованих переконує, що українці й росіяни серед них були практично відсутні як такі.

Наостанок варто врахувати також загальну атмосферу в університеті серед студентів, за якої навряд чи тогочасну студентську спільноту можна назвати прикладом єдності. За спогадами В. Авсеєнка, студенти-поляки трималися в цей час відчутно окремо. У повітрі відчувалася неймовірна ворожість, яка виражалася у тому, що представники різних етнічних груп студентів погрожували один одному фізичною розправою, через що студенти часто спали разом, попутно барикадувавши вікна та двері (Авсеєнко, 1994, с. 268). Загалом, зіставляючи різні спогади осіб, які вчилися чи працювали в університеті середини XIX ст., завжди можна побачити їхні твердження про те, що студенти часто об'єднувалися в окремі групи за національним чи територіальним принципом. Маємо констатувати, що на 1861 р. ця окремішність лише посилювалася.

Тож ми відстоюємо думку, що й подальші події можна трактувати як вияв саме польського національного руху проти Російської імперії.

Під час богослужіння було організовано збір коштів для створення пам'ятника Лелевелю, організатором чого став колишній студент Геншель, а на той час – консерватор фізичного кабінету Університету св. Володимира. З його атестата можна стверджувати, що він лишень за рік до цього закінчив навчальний заклад з правом на отримання ступеня кандидата математичних наук й успішно захистив дисертацію у квітні 1861 р. Ще до отримання звання кандидата математичних наук у жовтні 1860 р. був призначений М. Пироговим на посаду консерватора фізичного кабінету в Університеті св. Володимира. За місяць до зазначених подій Геншель отримав ранг губернського секретаря (Про звільнення консерватора..., 1861, арк. 11–12).

Отже, академічна кар'єра Геншеля була доволі стрімкою та давала йому хороші перспективи. Водночас нещодавнє завершення навчання в університеті робило його ще ближчим до студентської спільноти.

Варто також додати, що Геншель також був лідером литовської гміни й одним з організаторів "Тройницького Союзу", що безпосередньо мало стосунок до підготування майбутнього польського повстання (Wierzejski, 1939, р. 34, 39). Присутність тут одного з лідерів "Тройницького Союзу" дає нам підстави вважати, що за агітацією та організацією цієї та подальших маніфестацій у католицькому костелі стояла саме ця організація.

Під час збору Геншелю допомагали дочки Матушевського – Анна й Софія – який був відомий своїми близькими відносинами зі студентами університету. Надалі у процесі обшуку було знайдено у їхньому помешканні заборонені гімни й "обурливі вірші" в пам'ять про вбитих у Варшаві в лютому 1861 р. У зв'язку із цим було постановлено вислати їх з Києва до Варшави (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 4, 23).

Водночас прелат собору, який вів літургію в соборі, твердив, що про збір Геншеля нічого не знав й був здивований таким напливом людей до храму (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 3а).

Отже, маємо переконливі підстави вважати Геншеля одним із ключових організаторів панахиди за Лелелем. Як свідчать звіти поліції та жандармів, поміченими у співах, крім Геншеля, було двоє студентів – Ярошинський і Шабловський. Однак, певна річ, учасників було в рази більше. Проте ідентифікувати студентів навіть з долученням педелей було вкрай важко.

Уже наступного дня (17 вересня) спів повторився. Серед студентів уже вдруге було опізнано Шабловського та Ярошинського, а також Шестковського. З офіційних звітів начальника поліції довідуємося, що після офіційної літургії ті з присутніх, що залишалися, стали на коліна для виконання гімнів, які за визначенням імперської влади були під заборону (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 5).

Участь студентів у костельних демонстраціях викликала занепокоєння серед жандармів. У доповідній записці начальнику жандармів йшлося, що надалі варто активніше долучати інспектора студентів Київського університету за наглядом над підопічними (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 6).

Уже через тиждень, 24 вересня 1861 р., виконання гімнів знову поновили. На цей раз співи почалися ще навіть до того моменту, поки закінчилася офіційно літургія. Настоятель храму, прелат Бринк, найімовірніше, не бажаючи мати справу з владою, намагався всіляко зупинити виконання гімнів, однак, не знайшовши у цьому підтримки, вирішив усунути й закінчити служіння раніше (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 7). На цей раз, окрім співів, студенти були помічені з національними знаками – білим польським орлом на грудях.

Водночас, щоб неможливо було опізнати тих, хто бере участь у співах, студенти щільно ставали один обабіч одного, тим самим закриваючи тих, хто співав у центрі кола (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 9). Попри це, за наданими свідченнями університетських педелей, у поліції відкривали справи на тих, хто був буцімто помічений у співах.

Незважаючи на початок судових справ щодо підозрюваних у співах, розмах маніфестацій у костелі із залученням польської студентської молоді лишень набрав сил. Особливо помітним було відзначення річниці Гродненської унії.

27 вересня 1861 р. дружина штабскапітана Шпаковського звернулася до поліції. Причиною було те, що у надвечірній час того ж дня до неї у будинок зайшов молодик, який передав записку про збір на наступний день у польському костелі з приводу унії між Польщею та Литвою (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 10).

Наступного дня, 28 вересня, у костелі було велелюдно. Більшість становили студенти-католики, яких поліція нарахувала близько 300 осіб, які зібралися на річницю унії. Ставши на коліна, було виконано той самий гімн, опісля чого студенти піднялися й мирно розійшлися у бік вул. Васильківської та університету (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 10–10 зв.). У підсумку, поліція опізнала серед учасників 40 студентів (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 11–11 зв.). Так само польська університетська молодь збиралася й на свято Покрови, 1 жовтня.

Попри масові арешти, поліцейські суди не завжди мали змогу притягнути до відповідальності підозрілих. Чи не єдиним джерелом ідентифікації порушників були університетські педелі, однак під час судових засідань їхніх свідчень часто було недостатньо, адже навіть вони не могли чітко визначити учасників заборонених співів. Неодноразово педелі могли називати імена студентів, але згодом з'ясовували, що хоч вони й були присутні, але у співах участі не брали. Урешті-решт, більшість підозрюваних поліцейські суди вимушені були відпускати.

Отже, паралельно з польськими маніфестаціями в костелах відбувалися судові процеси щодо тих, кого було помічено у раніших демонстраціях – і вже на початок жовтня поліцейські суди почали виголошувати перші вироки. Тимчасовий поліцейський суд присудив консерватору фізичного кабінету Університету св. Володимира Владиславу Геншелю штраф у 190 руб. й арешт на 12 днів, а студентові Вітольду Ярошинському – 145 руб. штрафу й арешт на 6 днів. Старший поліцеймейстер у той же день після суду через університетську адміністрацію назначив для Геншеля та Ярошинського зустріч на завтра, 7 жовтня на 11 год ранку (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 2–2 зв.). Імовірно на зустрічі останній зміг внести відповідний штраф й опинився в шестиденному ув'язненні, тоді як Геншель такої суми не мав, а тому на наступні два місяці був ув'язненим у Київській фортеці.

Загалом мало студентів мали змогу оплатити визначений судом штраф. У період із жовтня 1861 по березень 1862 р. до виплати штрафів було засуджено 25 студентів, із котрих 20 було ув'язнено у зв'язку з їхньою неможливістю оплатити штраф (Відомість щодо присуджених штрафів..., 1861, арк. 20–21 зв.). З огляду на це їхнє перебування в Київській фортеці через неможливість сплати штрафу сягало від одного до понад двох з половиною місяців (Відомість щодо присуджених штрафів..., 1861, арк. 24–27).

Ми можемо з певністю стверджувати, що польська університетська молодь знала про ці події. Відчуття солідарності й колективізму штовхало їх змінити свої дії на радикальніші, що засвідчують події наступного дня. Назавтра після ув'язнення Геншеля та Ярошинського (8 жовтня) студенти знову з'явилися в міському костелі. Помічаємо, що тут поведінка польської молоді стала відчутно агресивніша.

Студенти зібралися на обідню літургію в міському католицькому костелі, як це відбувалося й раніше. Служба відбувалася звично, однак студентська юрба була рішуче й агресивно налаштованою щодо тих, хто

уособлював органи правопорядку в храмі. У рапорті поліцеймейстера йдеться, що під час виконання забороненого гімну молодики насильно поставили на коліна квартального надзирача Матковського, дали йому в рук текст молитви й примушували співати його разом з іншими. Опісля цього, коли студенти вийшли на ґанок, вони зустріли там ще одного поліцейського Вітвицького, щодо якого обмінялися репліками: "А цей чому стоїть? Тому що не б'ють!" (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 17).

Після цього юрба рушила по вул. Костельній до Хрещатики й саме там зустріли канцелярського чиновника Родзевича. Студенти звинувачували його в тому, що під час богослужіння той, буцімто, щось записував. Найімовірніше, вони це трактували так, що Родзевич записував імена учасників виконання незборонених гімнів. Через це студенти-поляки здійснили побиття чиновника, опісля чого рушили далі.

Вірогідно, що збільшення агресивності у поведінці студентів додавав і факт того, що за два дні до цього було ухвалено перші рішення поліцейського суду, за яким учасники співів 16 вересня опинилися за ґратами. Певна річ, було чітке розуміння, що притягнення до суду було би неможливе без відповідних свідків.

Проте найрезонансними були події вже наступного дня, 9 жовтня. Студенти знову, будучи присутніми в костелі, виконали двічі заборонений гімн. Літургію відправляли за нещодавно померлим архієпископом Антонієм Мельхіором Фіалковським, який мав, як ми вже згадували, визначальний вплив на польський соціум.

Присутні дві сотні студентів-поляків після літургії вийшли назовні храму, де почули гарматні постріли. Це було навчання артилеристів, що відбувалися в кількисот метрів від костелу. Студенти театральнo аплодували в долоні й вигукували: "Браво, московське військо!". Лемент на ґанку спонукав квартального наглядача Матковського вийти до молодиків із храму, щоб дізнатися причину галасу (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 18).

Поява Матковського на ґанку одразу змінила студентський настрій. Тісно обступивши поліцейського, вони почали завдавати йому удари палицями по голові, аж доки той не втратив свідомість. Після цього вони спустили його вниз, кинули на бруківку й нанесли ще декілька ударів, лишаючи на його голові глибокі сліди та проламавши череп. Опісля цього студенти спустилися на Хрещатик (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 18 зв.).

Показовим є те, що, крім Матковського, біля костелу було ще чотири жандарми й інші поліцейські, однак стримати розлючений натовп було неможливо, хоча вдалося все ж зафіксувати 14 студентів (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 19 зв.–20). Фіксуючи імена, жандарми й поліцейські не могли достеменно вказати, хто саме завдавав ударів Матковському, однак записували у винних тих, що були поруч у той момент.

Як з'ясувалося згодом, серед ключових свідків побиття Матковського був університетський педель Якубовський, який спостерігав за цим і не надав надати свідчень у суді про цей випадок (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 210). Про його мотиви можемо лише здогадуватися. Цілком логічно буде припустити, що педель вирішив не встрявати у конфлікт, у котрий було залучено десятки розгніваних студентів. До того ж, почуття небезпеки від можливої вендети могло спинити його від бажання дати згодом свідчення для суду.

Матковський міг піддатися побиттю не випадково. Студенти могли зважати на раніші судові справи та вважати його за виказчика. Проте, попри завдання відчутних побоїв, на листопад 1861 р. поліцейський Матковський швидко одужав: він продовжив свою службу й навіть виїздив до Житомира, ведучи розслідування щодо викрадення сина поміщика Федора Ячевського (Похищене дитя, 1861, с. 376–377).

На Хрещатику студентський натовп розділювався: одні пішли по домівках, а інші студенти ринули до університету. Приблизно о 12 год вони увійшли до будівлі. Дещо пізніше ректор Іванішев припускав, що серед цього натовпу могли бути, крім студентів, сторонні особи, які вийшли разом з ними з костелу в той день (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 202 зв.). Частина з них відвернула увагу чергового по університету буцімто з питань щодо поштових оголошень. Це дало можливість іншим дев'яти особам увірватися до актової (збірної) зали з лозунгами "To nasz Uniwersytet! Ghcemy swoi prawa!" (Юзефович, 1994, с. 61).

Під час перебування в актовій залі студенти перевели свою лють на рамки з оголошеннями. За склом розміщувалися остогидлі для них "путятівські правила", а також розпорядження від адміністрації університету. Вони стали об'єктом знищення. Польські студенти палицями розбили скло, відірвали від рам замки (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 7). Серед істориків зустрічаємо думку й про те, що демонстранти зірвали в залі портрет Олександра II (Шандра, & Карліна, 2023, с. 76), хоча прямих згадок про це не знаходимо ані у звітах жандармерії, ані у звітах поліції, ані у звітах інспектора університету. Студенти з костелу пронеслися по залі немов вихор, пробувши тут лишень зо 5 хв.

Інспектор університету виправдовував бездіяльність чергових по коридорах тим, що серед лозунгів були присутні й слова "Подавайте педелей!", – а тому, хвилюючись за свою безпеку, вони вирішили не втручатися (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 7 зв.). Це, зі свого боку, не дало змоги опізнати всіх учасників заворушення. Педелі стали одним з об'єктів гніву натовпу студентів. Як бачимо із судових справ, саме вони були ключовими свідками щодо заборонених співів у костелах і носіння заборонених знаків й одягу, а тому були прямо причетними до висунутих обвинувачень щодо студентів польського походження.

Проте ключова відповідальність лягла на студента Адольфа Рунге, якого зміг опізнати один із педелей. Його, зокрема, було помічено в момент, коли він палицею розкидував бите скло від дошки з оголошеннями по підлозі. Рунге було виключено з університету вже 20 листопада 1861 р. з подальшим висиланням до Ніжину (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 102 зв., 150–150 зв.). Незабаром так само було вислано з Києва ще трьох студентів: Андрія Горжальчинського, Густава та Франца Змиградських (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 162 зв.).

Виправдання інспектора реакції попечителя не пом'якшило. Ніколаї, який на той період обіймав цю посаду, дорікав інспектору студентів, що, попри його настанови, безпеку не було посилено, й доволі різко він реагував на неможливість опізнати всіх винних серед метушні у збірній залі (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 10 зв. – 11). Показовим є те, що це були чи не єдині опосередковані докази. Опізнати інших співучасників заворушень в актовій залі не вдалося.

Важливим є і те, що в збірній залі були й інші студенти, які не поділяли лють новоприбулих щодо вивішених розпоряджень. Дехто зі студентів вигукнув до них, що "це свинство, панове, робити такий безлад" (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 7 зв.).

Водночас із "Київського телеграфу" дізнаємось, що вже наступного дня було арештовано понад 20 осіб ("Взгляд на события в Киеве", 1861, с. 323). Загалом у справі студентського заворушення 9 жовтня під арештом у Київській фортеці опинилися 18 студентів. Дехто з них, на додачу до цього, був обвинувачений також у співах заборонених гімнів у попередні дні (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 41–42). Загалом же за осінь 1861 р. під арешт за маніфестації та заворушення потрапили щонайменше 64 особи, 45 з яких були студентами (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 46–47).

10 жовтня університетські коридори наповнювалися студентами. За спогадами В. Юзефовича, польські студенти виражали свій протест щодо вчорашніх подій в актовій залі, де знову було велелюдно. Дискусія переросла у взаємні погрози, лунали гасла "Wop Moskalow! To nasz Uniwersytet!", із зали витісняли "все, що було польське" (Юзефович, 1994, с. 61).

Такі лозунги й позиція були цілком зрозумілими. Один з учасників "Тройницького союзу" Маріан Дубецький зазначав, що університет було закладено саме для поляків "придніпров'я" (маючи на увазі Правобережжя), а не "задніпров'я" (Лівобережжя, вихідців з якого імперська влада серед студентів найменувала "малоросами") (Dubecki, 1909, р. 15). Таке бачення Дубецького разом із вигуками польських студентів демонструють їхнє щире переконання: попри офіційні цілі влади, поляки розглядали Київський університет як власний та певну заміну Кременецького ліцею та Віленського університету, що були закриті після Листопадового повстання. Саме різне бачення щодо "національної приналежності" університету прокладало відповідний конфлікт поміж студентами.

Уже того ж вечора частина студентів вирішила подати до попечителя учбового округу звернення, у якому рішуче засуджували події 9 жовтня в актовій залі університету. Згодом попечитель Ніколаї, звертаючись до генерал-губернатора, підкреслив обурення "руських студентів" щодо заворушення (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 19 зв.). Певна річ, що реакція студентів польського походження на таке звернення була негативною: лояльних до імперської влади студентів вони звинувачували в "москальстві, невігластві, відсутності братства, гуманності, лібералізму та інших високих чеснот" (Шульгин, 1863, с. 196).

Шум у коридорах й актовій залі був настільки гучним, що не давав професорам вести лекції. Через це тодішній ректор Микола Бунге звернувся до інспектора студентів з тим, щоб це припинити. Останній відзвітував, що особисто ходив до актової зали на розмову зі студентами для припинення шуму. Також для порядку він поставив у залі чергового, який надалі мав би слідкувати за порядком і повідомляти про тих, хто буде порушувати спокій (Протокол Ради університету щодо студентських заворушень, 1861, арк. 1–2).

У п'ятницю, 13 жовтня, Рада університету підготувала постанову, де засудила події 9 жовтня: "Порушення спокою і порядку в Університеті зривом оголошень..., крик і шум у коридорах й у збірній залі під час лекцій, сцени насильства й висловлювані при цьому домагання, викликало глибоке обурення Ради". У постанові Ра-

да університету страхала студентів тим, що повторні заворушення можуть призвести до того, що "охорона тиші й спокою в університеті може перейти до стороннього відомства", а тому пропонувала тим, хто "розділяє погляд Ради на ціль університету" поставити свої підписи під відношеннями, у яких засуджували нещодавні заворушення. Відповідальність за збір підписів, який призначили на понеділок, було покладено на професорів (Протокол Ради університету щодо студентських заворушень, 1861, арк. 9).

За характером зібраних підписів можна зауважити, що процес відбувався дещо несистемно. Кожен професор під час видачі листа для підпису висловлював своє бачення щодо того, як він має надалі подаватися до Ради університету. На деяких листах можна побачити назви факультетів, семестрів навчання студентів, повні прізвища й імена, день, а також прізвища викладача, що здійснював цей збір. На інших листах із підписами зберігалися окремі ці елементи, однак у більшості студенти ставили лише свої підписи (Протокол Ради університету щодо студентських заворушень, 1861, арк. 10–46). Професори були обрані своєрідними посередниками. Попечитель Ніколаї мав сподівання, що ті "використають свій авторитет для підтримки порядку й поваги до законних постанов" (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 34 зв.).

На 17 жовтня, зібравши всі підписи, Рада університету проголосила, що солідарними до неї виступили 294 студенти (Протокол Ради університету щодо студентських заворушень, 1861, арк. 34). Очевидно, що це заледве сягало $\frac{1}{5}$ всіх студентів і що поляки практично одностайно проігнорували ініціативу ради. Усе ж, у вже згаданій постанові 17 жовтня Рада університету ухвалила, що це проблемне питання було залагоджене й закрито.

Попечитель Ніколаї у зверненні до міністра Путятіна пояснював, що така незначна солідарність студентів до позиції адміністрації була викликана стислими термінами на підпис, а також що інші студенти-поляки не підтримали це, щоб воно не сприймалося іншими немов "зреченням від національності" (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 34 зв.).

Події в університеті викликали побоювання й у канцелярії генерал-губернатора. Васильчиков звертався до попечителя Київського навчального округу Ніколая, аби той доповідав йому, які дії він робить задля того, щоб подібних заворушень надалі не було (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 5–5 зв.). Певна річ, що Васильчикова тривожила ця ситуація й він паралельно мав спілкування із царем і міністром внутрішніх справ П. Валувим щодо зазначених подій. Для імперської адміністрації варто було всіляко не допустити розгортання цих заворушень у щось більше.

13 жовтня попечитель Ніколаї звернувся до інспектора студентів щодо розпорядження генерал-губернатора. Він довів до його відома, що студентам надалі заборонено ходити натовпами в національних костюмах й пересуватися містом з палицями. У випадку непокої порушників варто було б доставити до поліції й передати свідчення до поліцейського суду. Також поліція отримувала право арештовувати студентів на місці (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 17 зв.–18).

Крім того, новини про київські події дійшли до начальника корпусу жандармів. Він вимагав від київського жандармського штаб-офіцера Грабовського зупинити заворушення та притягнути винних до відповідальності

(Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 49 зв.).

Тим часом при поліцейському суді було створено слідчу комісію у справі про побиття Родзевича й Матковського. До неї, окрім усього, було долучено й представників університету.

Під час судового слідства визначити винуватих було непросто, адже з'ясувати міру відповідальності та хто саме завдав ударів визначити було у край тяжко. Побитий 8 жовтня чиновник Родзевич зміг серед усіх студентів опізнати хіба Адольфа Рунге, який так само був помічений під час биття скла в університеті. Поліцейський чиновник Матковський теж свідчив, що не міг розгледіти нападників, адже уже з першими ударами був оглушений і його очі залила кров, опісля чого він втратив свідомість і впав (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 47 зв.). На додачу до цього свідки подій теж не давали тимчасовій комісії у справі студентських заворушень чітких показань. На думку жандармерії, це було викликано співчуттям до засуджених у перших і страхом глуму та студентської розправи над ними в інших (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 48 зв.).

У підсумку, за заворушення й побиття квартального наглядача Матковського 9 жовтня в ув'язненні кару відбували четверо: Адольф Рунге й вільнослухач Лев Ольшанський (які опинилися там ще 10 жовтня), Целестін Чаплицький (із 14 жовтня) та Річард Каменський (із 28 жовтня) (Списки студентів..., 1861, арк. 1). Інших арештованих студентів було визнано співниками (Донесення і рапорти шефу жандармів..., 1861–1862, арк. 47).

За свідченням професора Київського університету Старіона Ходецького, більша частина киян ставилася до польських маніфестацій у місті з певною байдужістю. Однак побиття квартального поліцейського збурило київську публіку. Надалі у святкові дні перед київським костелом сходилася доволі значна юрба, більшу частину яких, за свідченням Ходецького, становили великороси (Ходецький, 1861, с. 2283). Імовірно, серед натовпу були як ті, хто прагнув бути свідком нових зіткнень, так і ті, що були наповнені реваншизмом щодо польської громадськості.

Професор Віталій Шульгін мав переконання, що організацією заворушень у костелі й університеті було намагання перетворити демонстрацію на загальностудентську. Ба більше, на його переконання, така демонстрація мала за мету спровокувати імперську владу на оголошення військового стану в Києві (Шульгін, 1863, с. 194–195, 220). Ми ж вважаємо, намагання аж настільки масштабувати ці заворушення 1861 р. є явним перебільшенням, які змальовував пізніше колишній викладач університету під впливом нещодавно придуманого повстання на Правобережжі.

Інакша реакція, певна річ, була в польської громадськості Києва на ці події. Поляки відвідували арештантів у Київській фортеці, приносили їм харчові припаси (Шульгін, 1863, с. 198).

Маємо свідчення й про те, що солідарність до ув'язнених проявлялася і від офіцерів Чернігівського піхотного полку, який на той час квартирував у місті. Понад 30 офіцерів організували благодійний вечір на підтримку арештантів. Це, урешті, вилилося в те, що штабскапітан І. Жукова було звільнено, а решту офіцерів переведено в Західносибірський військовий округ (Шандра, & Карліна, 2023, с. 76).

Проте для подальшої підтримки порядку під час подібних зібрань біля костелу можна було помітити сотню

донських козаків (Ходецький, 1861, с. 2283). Її перебування давало змогу як утримати юрбу від зіткнень, так й унеможливити подібні виступи польської громади, як це було 9 жовтня.

Події 9 жовтня в костелі й Університеті св. Володимира привернули увагу публіцистів. "Київський телеграф" присвятив цій події доволі значне місце на перших шпальтах випуску 19 жовтня. Автор, який підписався як "П-х-в", зачепив не так деталі самої події, як використав цю подію в ролі плацдарму для загальної критики польських маніфестацій. У газеті йшлося, що саме терпимість суспільства до виконання гімнів дозволила молоді "витівки, що порушували суспільну безпеку". Суворо засуджуючи побиття поліцейського Матковського, автор від імені буцімто київської спільноти виголосив, що вона готова піти на арешт учасників заворушень, аби над Київським університетом знову не нависла тінь можливого закриття (Взгляд на события в Киеве, 1861, с. 323).

Такі побоювання не були даремними, адже майже одночасно відбувалися демонстрації в Петербурзькому університеті, що дійсно призвело до його подальшого закриття. Проте все ж Васильчиков оминув це, наказавши Раді університету скласти спільну заяву від студентів про відмову від участі в повстанні (Марахов, 1984, с. 69).

Слов'янофіли так само скептично відреагували на демонстрації студентів – і не лише в Києві, а й у Петербурзі та Москві, що відбувалися майже в один час. У своєму друкованому органі під назвою "День" вони вбачали київські студентські заворушення невід'ємною частиною виступів в інших університетах і мали єдину візію на їхні першопричини. Слов'янофіли були переконані, що все суспільство Російської імперії було заражене "всілякими західними теоріями" й що студентство це переймало, виступаючи за ідеї лібералізму, демократії та беручи участь у демонстраціях. Відповідно, від слов'янофілів був заклик до молоді "не віднімати сил і способів для майбутньої діяльності" на благо Росії (К студентам, 1861, с. 2). Згодом ця стаття була передрукована й у "Київському телеграфі".

Однак зіставлення студентських демонстрацій у Петербурзі та Москві з подіями восени 1861 р. у Києві усе ж було доволі хибним відповідно до причин, характеру та перебігу. Якщо наріжним каменем непокої петербурзьких і московських студентів були нові університетські правила, то в Києві демонстрації мали національний характер, чим і диктується їхня ключова відмінність. Адже більшість учасників заворушень були поляками й практично в кожному їхньому акті непокої простежується очевидний протест проти політики Російської імперії щодо "польського питання". Обурення ж щодо тодішніх умов навчання в університетах було, значною мірою, похідним. Та все ж, як бачимо, частина суспільства вбачала в них тотожність.

З огляду на все це, уже 23 жовтня відбулася нарада імперських міністрів за участі царя Олександра II. Монарх доручив міністрам урегулювати ситуацію, у якій в університетах "ніхто не слухав лекцій". Шеф жандармів князь Долгоруков і міністр внутрішніх справ Петро Ваулов виступали за закриття університетів (Зайончковський, 1861, с. 123–124). Однак цього щодо Київського університету, урешті-решт, не відбулося.

Студентські заворушення осені 1861 р. спонукали київського генерал-губернатора Васильчикова знову звернутися до міністра Путятіна з пропозицією обмежити вихідцям з польської нації доступ до навчання в Університеті св. Володимира. Васильчиков переконував:

маніфестації в Києві спонукали до подібних виявів і в інших місцях Правобережжя і поки кількість поляків в університеті буде домінувати – неможливо очікувати на спокій (Листування з Міністерством народної освіти про..., 1861, арк. 5 зв.). Наштовхуючись на ігнорування його запиту з боку Міністерства народної освіти, Васильчиков намагався зі своїм клопотанням звернути увагу імператора через начальника III відділу князя Долгорукова.

Олександр II через Путятіна усе ж відповів, що заборона на вступ у Київський університет призведе до більшої концентрації поляків в інших університетах, що є небажаним. Цар звертав увагу й на те, що у Варшаві наразі не було вищого навчального закладу, де навчалися б студенти, а, отже, ще й заборона відвідувати Київський університет може викликати обурення поляків. Компромісно імператор пропонував індивідуально не допускати до навчання тих поляків, у чий надійності є сумніви (Листування з Міністерством народної освіти про..., 1861, арк. 9зв.), і тим самим поставив крапку у зверненні Васильчикова.

Справа щодо заворушення 9 жовтня не обмежувалася лише судовим вироком для студентів. Імператор Олександр II видав розпорядження, за яким дозволив звільнити з університету всіх студентів-поляків, які брали участь у демонстраціях або щодо яких є певні підозри з боку поліції чи адміністрації університету. Надалі їх мали вислати з Києва до батьків чи опікунів під суворий нагляд поліції (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 143).

Окрім цього, Міністерство внутрішніх справ Російської імперії зробило розпорядження, за яким усім студентам, які були помічені в демонстраціях або не погоджувалися з університетськими правилами, було заборонено виїздити за межі імперії (Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях, 1861, арк. 194).

Костельні маніфестації за участі київських студентів були яскравим сплеском, пік котрого прийшовся на 9 жовтня. Донесення жандармів і справи, передані в поліцейські суди, свідчать про значно меншу інтенсивність опісля, хоча київські студенти продовжували брати участь у храмових маніфестаціях до кінця жовтня й у листопаді. Поступове згасання активності на грудень 1861 р. дало підстави професору Ходецькому в "Московских ведомостях" констатувати, що "маніфестації у Києві уже цілковито скінчилися й у нас царствує... повний спокій" (Ходецкий, 1861, с. 2283).

Дискусія та висновки

Можемо підсумувати, що маніфестації в Києві 1861 р. мали пропольський характер і були певним відлунням тих подій, які відбулися на початку року у Варшаві. Національне гноблення з боку російської імперської влади підштовхувало польську громадськість до беззбройних актів протесту у вигляді носіння жалобного та національного одягу, а також виконання заборонених владою гімнів під час літургій. За підрахунками історика Г. Марахова, упродовж 1861 р. на Правобережжі відбулося загалом 260 маніфестацій (Марахов, 1967, с. 96).

Студентство в цьому відіграло передову роль. Польська молодь з Університету св. Володимира становила лівову частку тих, хто організовував і брав участь у маніфестаціях не лише в Києві, а й поза ним. Сотні студентів були присутніми під час виконання заборонених співів, вони стали ключовими інформаторами щодо майбутніх костельних маніфестацій у Києві, організовували благодійні збори на підтримку постраждалих і на увічнення пам'яті тих, хто сприяв польській справі.

Водночас викладачі польського походження у переважній більшості все ж утрималися від, принаймні, публічної підтримки цих демонстрацій, за винятком Владислава Геншеля, якого було арештовано, звільнено з університету й заслано в інше місто. Така перспектива навряд чи тішила викладацький склад, попри певно співчутливе ставлення до польської справи.

У першій половині 1861 р. ми спостерігаємо, що місцева влада не здійснювала окремої жорстокої політики щодо демонстрантів, переважна більшість яких була студентами. Проте після того, як київськими маніфестаціями зацікавився імператор і його міністри – розпочалося поступове придушення цих виступів. Це здійснювалося через встановлення суворішого нагляду та запровадження поліцейських судів, які через штрафи й арешти намагалися притлумити протестні настрої. Однак така реакційна політика викликала протилежну реакцію, що вилилося в радикальніші настрої серед польських студентів, побиття поліцейського й чиновника, а також погром усередині самого університету.

Імперська влада намагалася тиснути на інспектора студентів і його педелей задля збільшення контролю над студентами. Це не завжди відбувалося успішно й заходи проти студентських маніфестацій і заворушень були радше наслідком, аніж превентивними діями. Насамперед співпраця інспектора й місцевої влади ґрунтувалася на допомозі в упізнанні та притягненні до відповідальності тих, хто був помічений у неналежній поведінці. Певна річ, що це призводило до загострення відносин і під час погрому в актовій залі 9 жовтня студенти бажали вилити свою злість на педелей.

Проте університет у цих подіях зазвичай займав нейтральну позицію щодо польських маніфестацій у Києві та участі в цьому його студентів. Адміністрація тривалий час стояла осторонь, реагуючи хіба у випадках прямих звернень від представників імперської влади на ті чи інші випадки. Однак ситуація змінилася з уже згаданим побиттям чиновника Родзевича й поліцейського Матковського, а також погромом усередині самого університету. Тінь загрози повторного закриття нависла над навчальним закладом, а тому Рада університету вдалася до публічного засудження дій студентів польського походження й через збір підписів серед студентства, які виступали із засудженням цих подій.

Серед самого студентства в 1861 р. атмосфера була вкрай напруженою. Польська справа не знаходила відгуку серед студентів інших національностей, зокрема і серед українських, які в цей же період започаткували Київську громаду. Ба більше, вони сформували колективне подання до попечителя Київського округу, у якому засудили події в актовій залі. Ми певні, що такі дії диктувалися бажанням запобігти можливому закриттю університету, як і у випадку з діями адміністрації. Отже, у дихотомії протистояння польського національного руху й імперської влади ця частина студентства ставала мимоволі на бік останньої. Це, певна річ, поглиблювало і без того наявну прірву між студентами Університету св. Володимира.

Реакція ж київських міщан багато в чому різнилася. Ті, які були частиною польської громадськості, та ті, які дотримувалися ліберальних поглядів – часто були співучасниками актів непокорі до імперської влади, або відверто виражали свою підтримку та надавали допомогу учасникам маніфестацій. Переважна ж більшість киян мала до цих подій байдужість, але події 8–9 жовтня їх збурили. Вочевидь, для них обурливим було саме те, що це сприймалося як певний акт свавілля з боку

студентства. Усе ж цей епізод не спровокував на відкриття ворожисть щодо польської громадськості міста Києва.

У підсумку ми можемо зазначити, що польські маніфестації в Києві стали певним яскравим прологом до подій Січневого повстання, які розгорнулися через півтора року на Правобережжі. В умовах послаблення імперського тиску була надія через мирні протести досягти відновлення національних прав, а у подальшій перспективі – відродити Річ Посполиту. Ми підтримуємо позицію польської дослідниці Ф. Раматовської, яка у своїй монографії називає ці події "моральною революцією" (Ramotowska, 2018, p. 315) – і цілком можливим є те, що сучасники її такою і сприймали.

Водночас реакційна політика царського уряду та місцевої адміністрації підштовхувала до радикалізму, що і вилилося у студентські заворушення в жовтні 1861 р. Цілком вірогідно, що це могло переконати польську громадськість у недовісті мирного протесту та ще більше підштовхнути її до ідеї збройного повстання проти Російської імперії.

Як ми зауважували, до грудня 1861 р. протестні настрої у Києві й серед студентів немов би вщухли. У 1862 р. ми не фіксуємо відкритих маніфестацій чи подібних заворушень. Це викликало серед громадськості відчуття завершеності справ щодо польського питання, що було оманливим. Імперська влада продовжувала фіксувати законспіровану діяльність польського підпілля, у що так само були втягнуті викладачі та студенти. Відбувалася активна підготовка до польського Січневого повстання.

Список використаних джерел

Авсенко, В. (1994). Уривки зі спогадів про університет кінця 50-х – початку 60-х років XIX ст. У 3 іменем Святого Володимира: *Київський університет у документах, матеріалах і спогадах учасників* (Т. 1, с. 254–269). Заповіт.

Архієпископ Фіалковський: "Молитва про свободу Польщі", типографічний ескіз та "Звернення до моїх сестер", рукописний текст. Польською мовою. (1861, 3 березня – 5 березня). Ф. 274 "Київське губернське жандармське управління, м. Київ" (Оп. 3, Спр. 816), Центральный державний історичний архів м. Києва, Київ, Україна.

Бургаз, Ю. (2017). *Роль університетів Російської імперії у формуванні радикально-революційних настроїв студентів (друга половина XIX – початок XX ст.)* [Дис. канд. іст. наук, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького]. Академічні тексти України. <https://uacademic.info/ua/document/0417U004003#>

Взгляд на события в Киеве. (1861, 19 жовтня). *Киевский телеграф*, 79, 323.

Відомість щодо присуджених штрафів, зібраних з учасників співів заборонених гімнів у Київському костелі. (1861). Ф. 488 "Київський поліцейський суд для розгляду справ щодо порушень тимчасових правил, введених для польського населення, м. Київ" (Оп. 1, Спр. 7), Центральный державний історичний архів м. Києва, Київ, Україна.

Восстание 1863 года. Материалы и документы. Общественно-политическое движение на Украине в 1863–1864 гг. (1964). Видавництво АН Української РСР.

Губерський, Л. В. та ін. (Ред.). (2014). *Історія Київського університету*. ВПЦ "Київський університет".

Губерський, Л. В. та ін. (Ред.). (2019). *Історія Київського університету*. ВПЦ "Київський університет".

Донесення і рапорти шефу жандармів і начальнику 4 округу Корпуса жандармів про спів у римо-католицькому костелі в м. Києві забороненого польського гімну студентами Київського університету та учнями гімназій. (1861, 16 вересня – 1862, 6 квітня). Ф. 274 "Київське губернське жандармське управління, м. Київ" (Оп. 1, Спр. 115), Центральный державний історичний архів м. Києва, Київ, Україна.

Зайончковський, П. А. (Ред.). (1861). *Дневник П. А. Валуева министра внутренних дел. Т. 1. 1861–1864*. АН СССР. Институт истории; Главное архивное управление при Совете министров СССР.

Записки и заметки ген. М. Домонтовича. (1994). У 3 іменем Святого Володимира: *Київський університет у документах, матеріалах і спогадах учасників* (Т. 2, с. 33–35). Заповіт.

Зашкільняк, Л. (2013). *Польське Січневе повстання 1863–1864 років у висвітленні сучасної української історіографії*. У *Galicja a postanie styczniowe* (С. 393–399). Wydawnictwo DiG.

К студентам. (1861, 28 жовтня). *День*, 3, 1–2.

Кривошея, І., & Моравець, Н. (Ред.). (2021). *Польське національне повстання 1863–1864 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів*. КНТ.

Листування з Міністерством народної освіти про заборону на прийом у Київський університет поляків-католиків, що не є уродженцями Київської, Подільської, Волинської губерній. (1861, 28 березня – 20 грудня). Ф. 442 "Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора, м. Київ" (Оп. 811, Спр. 265), Центральный державний історичний архів м. Києва, Київ, Україна.

Марахов, Г. І. (1967). *Польское восстание 1863 г. на Правобережной Украине*. Издательство Киевского университета.

Марахов, Г. І. (1984). *Киевский университет в революционно-демократическом движении*. Издательство Киевского университета.

Об учреждении Полицейских судов в Западных губерниях. (1861, 9 вересня). *Киевские губернские ведомости*, 36, 414–417.

Познанський, Б. (1994). Воспоминания. У 3 іменем Святого Володимира: *Київський університет у документах, матеріалах і спогадах учасників* (Т. 2, с. 16–22). Заповіт.

Похищене дитя. (1861, 9 грудня). *Киевский телеграф*, 92, 377.

Про звільнення консерватора фізичного кабінету Геншеля від служби. (1861, 20 жовтня – 3 листопада). Ф. 16 "Київський університет св. Володимира" (Оп. 300, Спр. 137), Державний архів м. Києва, Київ, Україна.

Про участь студентів і гімназистів у демонстраціях. (1861, 10 жовтня). Ф. 707 "Канцелярія попечителя Київського навчального округу, м. Київ" (Оп. 27, Спр. 457), Центральный державний історичний архів м. Києва, Київ, Україна.

Протокол Ради Университету щодо студентських заворушень. (1861). Ф. 16 "Київський університет св. Володимира" (Оп. 300, Спр. 146), Державний архів м. Києва, Київ, Україна.

Самчук, Т. (2023). *Пиво і чорнолі. Як жили київські студенти XIX – початку XX століття*. ФОН Мироненко Р. В.

Списки студентів, що утримуються під арештом у Київській тюрмі і студенти Київського університету, що знаходяться під наглядом поліції. (1861). Ф. 274 "Київське губернське жандармське управління, м. Київ" (Оп. 1, Спр. 120), Центральный державний історичний архів м. Києва, Київ, Україна.

Ходецкий, С. (1861, 22 грудня). *Киевские письма. Московские ведомости*, 281, 2283.

Шандра, В., & Карліна, О. (2023). Польські маніфестації у Правобережній Україні напередодні Січневого повстання 1863 р.: учасники, вимоги, наслідки. *Український історичний журнал*, 3(570), 69–95.

Шульгин, В. Я. (1863). *Югозападный край в последнее двадцатипятилетие*. Типография Киевского университета.

Юзефович, В. (1994). Нарис з студентського життя. У 3 іменем Святого Володимира: *Київський університет у документах, матеріалах і спогадах учасників* (Т. 2, с. 35–68). Заповіт.

Dubecki, M. (1909). *Młodzież polska w Uniwersytecie Kijowskim przed r. 1863*. Księgarnia L. Idzikowskiego.

Ramotowska, F. (2018). *Warszawa przedstyczniowa. Przebudzenie: „rewolucja moralna”*. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

Wierzejski, W. K. (1939). *Fragmenty z dziejów polskiej młodzieży akademickiej w Kijowie 1834–1920*. Instytut Józefa Piłsudskiego.

References

A look at the events in Kyiv. (1861, October 19). *Kievskiy Telegraph*, 79, 323 [in Russian].

About the dismissal of the conservator of the physical cabinet Henschel from service. (1861, October 20 – November 3). F. 16 "St. Volodymyr's Kyiv University" (Op. 300, File 137), State Archive of Kyiv, Kyiv, Ukraine [in Russian].

About the participation of students and high school students in demonstrations. (1861, October 10). F. 707 "Office of the Trustee of the Kyiv Educational District, Kyiv" (Op. 27, File 457), Central State Historical Archive of Kyiv, Kyiv, Ukraine [in Russian].

Archbishop Fialkowski: "Prayer for the freedom of Poland", typographic sketch and "Address to my sisters", handwritten text. In Polish. (1861, 3–5 March). F. 274 "Kyiv Provincial Gendarmerie Department, Kyiv" (Op. 3, File 816), Central State Historical Archive of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Avseenko, V. (1994). Excerpts from memories of the university in the late 1950s and early 1960s. In *With the name of Saint Volodymyr: Kyiv University in documents, materials and memories of participants* (Vol. 1, pp. 254–269). Zapovit [in Ukrainian].

Burgaz, Yu. (2017). *The role of the universities of the Russian Empire in the formation of radical revolutionary attitudes of students (the second half of the 19th – the beginning of the 20th century)* [Dis. PhD. of history, The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy]. Academic texts of Ukraine. <https://uacademic.info/ua/document/0417U004003#> [in Ukrainian].

Correspondence with the Ministry of Public Education about the ban on admission to the Kyiv University of Catholic Poles who are not natives of the Kyiv, Podil, and Volyn provinces. (1861, March 28 – December 20). F. 442 "Office of the Governor-General of Kyiv, Podillya and Volyn, Kyiv" (Op. 811, File 265), Central State Historical Archive of Kyiv, Kyiv, Ukraine [in Russian].

Dubecki, M. (1909). *Polish Youth at the University of Kyiv before 1863*. L. Idzikowski Bookstore [in Polish].

Huberskyi, L. V. and others. (Ed.). (2014). *History of Kyiv University: monograph*. Kyiv University [in Ukrainian].

Huberskyi, L. V. and others. (Ed.). (2019). *History of Kyiv University*. Kyiv University [in Ukrainian].

Information on fines awarded, collected from participants singing prohibited hymns in the Kyiv church. (1861). F. 488 "Kyiv Police Court for Hearing Cases Regarding Violations of Temporary Rules Introduced for the Polish Population, Kyiv" (Op. 1, File 7), Central State Historical Archive of Kyiv, Kyiv Ukraine [in Russian].

Khodetsky, S. (1861, December 22). Kyiv letters. *Moscowskie Vedomosti*, 281, 2283 [in Russian].

Kryvosheya, I., & Moravets, N. (Eds.). (2021). *The Polish National Uprising of 1863–1864 in Right-Bank Ukraine: from myths to facts*. KNT [in Ukrainian].

Lists of students held under arrest in Kyiv prison and students of Kyiv University under police supervision. (1861). F. 274 "Kyiv Provincial Gendarmerie Department, Kyiv" (Op. 1, File 120), Central State Historical Archive of Kyiv, Kyiv, Ukraine [in Russian].

Marakhov, G. I. (1967). *The Polish Uprising of 1863 in Right-Bank Ukraine*. Kyiv University Publishing House [in Russian].

Marakhov, G. I. (1984). *Kyiv University in the Revolutionary Democratic Movement*. Kyiv University Publishing House [in Russian].

Notes of Gen. M. Domontovych. (1994). In *With the name of Saint Volodymyr: Kyiv University in documents, materials and memories of participants*. (Vol. 2, pp. 33–35). Zapovit [in Russian].

On the Establishment of Police Courts in the Western Provinces. (1861, September 9). *Kievskie gubernskie vedomosti*, 3, 414–417 [in Russian].

Poznansky, B. (1994). Memories. In *With the Name of St. Volodymyr: Kyiv University in Documents, Materials, and Participants' Memories*. (Vol. 2, pp. 16–22). Zapovit [in Russian].

Protocol of the University Council regarding student riots. (1861). F. 16 "St. Volodymyr's Kyiv University" (Op. 300, File 146), Kyiv State Archive, Kyiv, Ukraine [in Russian].

Ramotowska, F. (2018). *Pre-January Warsaw. Awakening: "moral revolution"*. Headquarters of the State Archives [in Polish].

Reporting and reports to the chief of gendarmes and the head of the 4th district of the Gendarme Corps about the singing of the banned Polish

hymn by students of Kyiv University and gymnasiums in the Roman Catholic church in Kyiv. (1861, September 16 – 1862, April 6). F. 274 "Kyiv Provincial Gendarmerie Department, Kyiv" (Op. 1, File 115), Central State Historical Archive of Kyiv, Kyiv Ukraine [in Ukrainian].

Samchuk, T. (2023). *Beer and ink. How did Kyiv students live in the 19th and early 20th centuries*. Myronenko R. V. [in Ukrainian].

Shandra, V., & Karlina, O. (2023). Polish demonstrations in Right-Bank Ukraine on the eve of the January Uprising of 1863: participants, demands, consequences. *Ukrainian Historical Journal*, 3(570), 69–95 [in Ukrainian].

Shulgin, V. (1863). *Southwestern Region in the Last Twenty-Five Years*. Printing House of Kyiv University [in Russian].

The 1863 Uprising. Materials and documents. The socio-political movement in Ukraine in 1863–1864. (1964). Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian RSR [in Russian].

The Kidnapped Child. (1861, December 9). *Kievskiy Telegraph*, 92, 376 [in Russian].

To the students. (1861, October 28). *Den'*, 3, 1–2 [in Russian].

Wierzejski, W. K. (1939). *Fragments from the history of Polish academic youth in Kyiv 1834–1920*. Józef Piłsudski Institute [in Polish].

Yuzefovych, V. (1994). Essay on student life. In *With the name of Saint Volodymyr: Kyiv University in documents, materials and memories of participants*. (Vol. 2, pp. 35–68). Zapovit [in Russian].

Zashkilnyak, L. (2013). The Polish January Uprising of 1863–1864 in the coverage of modern Ukrainian historiography. In *Galicja a postanie styczniowe* (pp. 393–399). Wydawnictwo DiG. [in Ukrainian].

Zayonchkovsky, P. A. (Ed.). (1861). *Diary of P. A. Valuev, Minister of Internal Affairs: Volume 1. 1861–1864*. Academy of Sciences of the USSR. Institute of History; The Main Archives Office under the Council of Ministers of the USSR [in Russian].

Отримано редакцією журналу / Received: 01.09.2024

Прорецензовано / Revised: 06.12.2024

Схвалено до друку / Accepted: 27.12.2024

Anton STOLYAROV, PhD Student

ORCID ID: 0009-0000-3448-0135

e-mail: carpe_diem@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

STUDENT UNREST AT THE UNIVERSITY OF ST. VOLODYMYR IN 1861

Background. The article examines the events on the eve of the Polish January Uprising of 1863–1864 in Kyiv. The purpose of the study is to highlight the course of student riots in Kyiv in the fall of 1861, which became a harbinger of the future uprising. After analysing the historiographical state of research on this topic, the conclusion was formed that among Ukrainian historians there has not yet been a work that would sufficiently cover the issues of the topic of student protests and the role of Kyiv University in the context of the uprising.

Methods. The research used general scientific and general historical methods, including content analysis, synthesis, induction, and a systematic approach. The comparative method was used to compare the sources, and the historical-genetic method helped to establish a logical chain of events. A historical-systemic method was also used to take into account various factors and events, which ensured an objective analysis.

Results. In the course of the research, it was found that Kyiv students of Polish origin were the key drivers of protests against the imperial power during 1861. This happened by wearing prohibited elements of clothing, as well as organizing church demonstrations. This created a gradual tension between the participants of the protest actions and the imperial authorities, which resulted in physical clashes and a pogrom at the University of St. Volodymyr.

Conclusions. Student protests at Kyiv University in 1861, organized by Polish youth, were marked by demonstrations against Russian imperial rule. At first, the authorities did not take harsh measures, but over time intensified repression, which led to the radicalization of protests and riots. The university administration and part of the students supported the authorities to avoid the closure of the institution. The public of Kyiv had different reactions: from supporting the protests to being outraged by the student riots. The events of that time became a prologue to the January Uprising with the participation of Kyiv University students, making further peaceful struggle of the Polish public against the imperial authorities impossible.

Keywords: St. Volodymyr Kyiv University, students, Russian Empire, Polish uprising of 1863–1864, national movements, student movement.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.